

Pulu s područja Barbana i Rاکlja ukazuje na to da hrvatski etnos dominira, posebice u ruralnim područjima. Osim toga, tablično se navode podaci o nazočnosti raznih naselja u određenim matičnim knjigama po razdobljima. Na kraju ovog poglavlja autor prilaže cjeloviti popis doseljenika s područja Barbansko-raklanskog feuda (sastavljen kronološkim redom na temelju podataka iz puljskih matičnih knjiga od 1613. do 1817).

U zadnjem poglavlju knjige autor obrađuje temu mletačko-austrijske granice u dolini rijeke Raše koncem 18. stoljeća. Mletačko-austrijska granica je kroz povijest često predstavljala točku sukoba, a u navedenom poglavlju pisac proučava dva nova povijesna izvora koji bacaju više svjetla na višestruko kompleksan fenomen graničnih identiteta. Popis korištenih izvora autor prilaže na kraju poglavlja.

Knjiga *Barban i mletački Loredani. Život u pokretu, ljudi i događaji* Slavena Bertoše predstavlja značajnu pojavu u našoj historiografiji, jer se radi o cjelovitoj znanstvenoj monografiji toga kraja. Jednostavnim jezikom i slikovitim stilom autor se približava širem čitateljstvu, ne zanemarujući pritom znanstveni pristup povijesnom istraživanju, što govori o zrelosti namijenjenome stručnoj javnosti.

Ovo je djelo prvenstveno značajan doprinos povijesnoj literaturi, ali ne smijemo zanemariti čitav niz elemenata koji upućuju na etnografsku građu upravo zbog mnogo informacija o tadašnjoj onomastici, ali i zbog niza antropološko-socioloških detalja. Citirani primjeri i zapisi iz matičnih knjiga, izvješća, oporuka i drugih dokumenata daju pregled običaja ne samo Barbana i Barbanštine, već i cijele Istre tijekom novoga vijeka. Stoga će važan izvor za dodatna istraživanja u ovom djelu, uz povjesničare, pronaći sociolozi, lingvisti, etnolozi i antropolozi.

Budući da obiluje mnogobrojnim slikama, crtežima, topografskim kartama, faksimilima, genealoškim stablima, tablicama te donosi iscrpan popis izvora i literature, knjiga pruža svakom znanstveniku opći i cjeloviti prikaz Barbanštine kroz povijest i polazišnu točku za daljnja kulturno-povijesna istraživanja toga kraja.

Matija Drandić

Diana Stolac i Vesna Grahovac-Pražić, Šime Starčević od riči do ričoslovja. Gospić: Državni arhiv u Gospiću, 2015, 226 str.

Hrvatskom je jezikoslovlju Šime Starčević (Žitnik, 1784 - Karlobag, 1859) prvenstveno bio poznat po svoje dvije gramatike objavljene 1812. godine u Trstu, no o njemu kao prosvjetitelju, polemičaru i piscu vjerskih tekstova malo se ili nikako nije govorilo. U zadnje je vrijeme pojačano zanimanje za njegov kako jezikoslovni i književni, tako i vjersko-prosvjetiteljski i publicistički rad.

U sklopu programa obilježavanja Dana Ličkosenjske županije i Dana Ante Starčevića i povodom približavanja 200. obljetnice objavljivanja Starčevićevih gramatika, 2012. godine organiziran je u Gospiću znanstveni skup *Šime Starčević - suvremeni pogled na njegov život i djelo*, na kojem su brojni hrvatski filolozi predstavili rezultate svojih istraživanja. Kao rezultat održanog skupa, 2014. godine objavljen je zbornik *Šime Starčević i hrvatska kultura u 19. stoljeću*.

Hrvatska znanstvena javnost dobila je 2015. godine još jedno vrijedno djelo vezano za ime Šime Starčevića. Riječ je o knjizi *Šime Starčević od riči do ričoslovja* dviju vrsnih jezikoslovki, prof. dr. sc. Diane Stolac, redovite profesorice u trajnom zvanju s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i dr. sc. Vesne Grahovac-Pražić, docentice na Odjelu za nastavničke studije u Gospiću Sveučilišta u Zadru. O samim autoricama može se štošta reći: njihovi su doprinosi hrvatskoj znanstvenoj javnosti golemi, o čemu svjedoče brojna jezičnopovijesna, leksikološka, metodološka i druga istraživanja.

Knjiga *Šime Starčević od riči do ričoslovja* sastoji se od 226 numeriranih stranica. Započinje proslavom gospićko-senjskog biskupa dr. Mile Bogovića, nakon čega slijedi predgovor u kojem autorice objašnjavaju kako je knjiga nastala. Knjiga je rezultat višegodišnjeg istraživanja rukopisne baštine: prvotno se na njoj radilo u sklopu znanstvenog projekta Povijest hrvatske sintakse pod vodstvom Diane Stolac, a zatim u novom projektu iste voditeljice, pod nazivom Hrvatska pisana

baština od 17. do 19. stoljeća. Nakon proslava i predgovora slijedi jedanaest poglavlja (uključujući uvod i zaključak), u kojima se ističu spoznaje o važnosti Starčevićeve jezikoslovne, vjersko-prosvjetiteljske, književne, političke i kulturne djelatnosti. Na kraju knjige nalazi se zavidan popis literature s 193 bibliografske jedinice. Slijede sažeci na hrvatskom, engleskom, njemačkom, francuskom i talijanskom jeziku, urednička napomena i bilješke o autoricama. Knjiga izlazi u okviru edicije *Prilozi za povijest Like* Državnog arhiva u Gospiću, a recenzenti su prof. dr. sc. Josip Lisac, redoviti profesor u trajnom zvanju sa Sveučilišta u Zadru, i izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

U uvodnom dijelu predstavljena je kulturna, povijesna i jezična autentičnost jedne hrvatske regije, Like, koja je dala poznate književnike i jezikoslovce, među kojima i Šimu Starčevića. Tako nas autorice uvode u drugo poglavlje, u kojem se govori o prilikama, vremenu i prostoru u kojima se Starčević rodio i djelovao. Autorice ističu da je “Šime Starčević izuzetna pojava u povijesnom i jezikoslovnom smislu”, navodeći skromno zanimanje za Starčevićev rad u prošlom stoljeću, ali i pojedina imena iz hrvatskog jezikoslovlja koja su svoj interes usmjerila, između ostalog, i prema Starčevićevoj jezičnoj djelatnosti. Trećim poglavljem pod naslovom “Jezikoslovni rad Šime Starčevića u kontekstu hrvatske gramatikologije” autorice predstavljaju Šimu Starčevića kao jezikoslovca, navodeći da “Starčevićev jezikoslovni rad valja promatrati u odnosu na povijest hrvatske gramatikologije, kojoj pripada kao značajna prekretnica u prikazu ustrojstva hrvatskoga jezika” (str. 39), te donose kratak povijesni pregled gramatika hrvatskog jezika na latinskom, talijanskom, njemačkom i ruskom. Popisu pridružuju i Starčevićeve gramatike, koje se svojim posebnostima izdvajaju iz korpusa hrvatskih gramatika. Kao što je već rečeno, 1812. godine Šime Starčević objavljuje u Trstu dvije gramatike: *Novu ricsoslovicu iliricku*, prvu gramatiku hrvatskog jezika u povijesti hrvatske gramatikologije napisanu na hrvatskom jeziku, te *Novu ricsoslovicu iliricko-francesku*, prvu gramatiku francuskog jezika napisanu na hrvatskome. U sljedeća dva

poglavlja, “Hrvatsko-francuska gramatika Šime Starčevića iz 1812. godine” i “Hrvatska gramatika Šime Starčevića iz 1812. godine”, autorice pobliže opisuju Starčevićeve gramatike. Za prvu, kojoj na naslovnici stoji *Mozin Nova ricsoslovica iliricko-francezka prineshena po Shimi Starčeviću xupniku od Novoga u Lici, na potribovanje vojničke mladosti ilirickih darxavah*, ističu da je riječ o preradi francuske gramatike njemačkog svećenika D. J. Mozina. To je prva hrvatska gramatika francuskog jezika koja se pojavila nakon dugoga niza objavljivanja gramatika latinskog, talijanskog i njemačkog jezika na hrvatskome. U njoj se gramatički opis hrvatskog jezika može iščitati tek posredno. Autorice u pregledu ove gramatike daju opis poglavlja koja slijede u djelu. Gramatika ima 311 stranica i dvanaest poglavlja, koja opisuju ustrojstvo francuskog jezika. Od tih dvanaest poglavlja, u njih devet opisana je morfološka struktura francuskoga, dok samo jedno poglavlje opisuje francusku fonetiku, fonologiju i grafiju, a jedno poglavlje pripada sintaksi. U zadnjem poglavljju donesena su pojedina pravopisna, naglasna i interpunkcijska objašnjenja. Nakon gramatičkog ustrojstva ovog djela, Starčević u duhu vremena kao dobar prosvjetitelj dodaje gramatici i primjere razgovora i mali rječnik, čime djelo i završava. Druga Starčevićeva gramatika, *Nova ricsoslovica iliricka vojničkoj mladosti krajicnoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starčevića xupnika od Novoga u Lici*, objavljena je iste godine, potvrdivši Starčevića kao jedno od najvećih imena hrvatskog jezikoslovlja. Do pojave *Nove ricsoslovice iliricke* sve gramatike hrvatskog jezika stavljale su hrvatski jezik u suodnos s nekim drugim jezikom. Starčevićeva *Nova ricsoslovica* pisana je hrvatskim jezikom, opisuje i normira hrvatski jezik, ne postavlja ga u suodnos s drugim jezicima, pa je po tome prva u povijesti hrvatskih gramatika. Za razliku od prve Starčevićeve gramatike, ova je manjeg formata sa samo 126 stranica, u kojoj autor za svoj književni jezik odabire ikavsku štokavštinu. Šime Starčević traži da se hrvatski književni jezik temelji na pučkom govoru Hrvata štokavaca ikavaca. Posebno su naglašena Starčevićeva slovo-pisna, kao i pravopisna rješenja. U poglavljju *Od*

Glasomirja prvi je opisao hrvatsku akcentuaciju, odnosno, Starčević je prvi hrvatski jezikoslovac koji je u svojoj gramatici točno opisao sva četiri hrvatska novoštokavska naglaska.

Osim svoje dvije gramatike, Starčević je iza sebe ostavio i bogat opus jezikoslovnih, vjersko-prosvjetiteljskih i drugih tekstova. U pojedinim člancima, koji izlaze u zadarskoj *Zori dalmatinskoj* i kasnije u *Glasniku dalmatinskom*, iznio je jezične poglede i slovopisne polemike. Autorice u poglavlju "Ričoslovje" govore o istoimenom ciklusu, odnosno Starčevićevom gramatičkom opisu hrvatskog jezika u nastavcima: "izdvajamo jedan ciklus članaka objavljenih u *Glasniku dalmatinskom* od broja 34 u rujnu 1849. do broja 57 u srpnju 1850. godine. Ciklus je naslovljen *Ričoslovje* i to je gramatika koja je izlazila 'na komade', odnosno u nastavcima" (str. 89). Starčević se u opisu pojedinih kategorija često vraća na svoju *Novu ričoslovicu iliričku*, no ipak su neki opisi širi, ili pak i nisu zastupljeni u njegovoj gramatici. Tu autorice naglašavaju leksički, "puristički obojen" dio, kao i poduži popis pisaca čija djela obiluju leksičkim bogatstvom, što pokazuje Starčeviću dobru upućenost i dobro poznavanje književnojezične baštine hrvatskih pisaca.

Šime Starčević bio je i plodan pisac vjerske tematike. Stoga se autorice, osim na njegov gramatičarski rad, osvrću i na Starčevićev polemičarski i prosvjetiteljsko-vjerski rad. Tako se u poglavlju "Šime Starčević - vjerski pisac" nalazi popis i opis njegovih vjerskih djela: *Katolicsansko pitalo*, *Pastirim Duhovnim i Roditeljim Kerstjanskim vruche priporuceno od Shime Starčevicha zacs. kan. duh. stol. prisid. i xupnika u Karlobagu. u Riki, Tiskopisom bratje Karletzky (1849.)*, *Homelie iliti Tumačenje Svetoga Evangjelja za sve Nedilje od Došastja Gospodinova do posljednje Nedilje po Duhovih (1850.)*, *Svagdanja pobožnost i prava izpovid kerstjanska po Šimi Starčeviću, za časnom kanoniku, duhovnog štola prisiditelju i gradskom župniku u Karlobagu (1854.)*, *Razmišljanje sedam xalostih Blaxene divice Marie koje se csini na gori Kalvarii u Karlobagu (1855.)*.

Ističe se da su "Starčevićeva djela religiozne tematike uvijek usmjerena stvarnome čovjeku i njegovu životu, sa željom da ga proživi u skladu

s Božjom nakanom, u poštenju i pokazivanju dobra. Molitve i riječi duhovnika u tome su mu na veliku pomoć" (str. 101). Među nabrojanim djelima vjerske tematike najpoznatije su Starčevićeve *Homelije*. Radi se o dvjema knjigama, odnosno propovijedima, homilijama raspoređenim prema liturgijskoj godini (došašće, božićno vrijeme, vazmeno vrijeme i duhovno vrijeme). Autorice se bave njihovom strukturom i stilom. U ovom poglavlju knjige spominju se i Starčevićevi *Kratki i gladki odgovori*, vjersko-didaktički tekst, sačuvan u rukopisu koji je Starčević preveo s francuskoga. Ovo poglavlje autorice završavaju riječima: "Religiozna Starčevićeva djela pokazuju snagu i svu veličinu njegove vjere koju je htio prenijeti čitateljima i učenicima. Isto tako, otkrivaju ga kao vjerskoga didaktičara i prosvjetitelja koji vjeruje u odgoj i obrazovanje te snagu napisane riječi. Starčević je svjestan potrebe knjiga za vjerski odgoj puka, svjestan je koliko ih malo ima i kako su uglavnom nedostupne puku. Sve svoje osobne interese, jezikoslovni rad, zanimanje za književnost i gospodarstvo podredio je svojoj misijskoj ulozi stvaranju didaktičko-vjerske i teološke literature. Starčevićeva osobnost zato je potisnuta, tek ponegdje ne može ne pokazati svoje veliko obrazovanje, snagu i veličinu duha, koji je iznad svoga vremena" (str. 126).

U poglavlju "Članci u časopisima" autorice donose pregled Starčevićevih članaka objavljenih u zadarskim časopisima *Zora dalmatinska* i *Glasnik dalmatinski*. Tu daju njegova grafijska rješenja, pojedine jezične savjete i govore o njegovu inzistiranju na dalmatinskoj ikavici. Starčević se u prilogama oštro obračunava s grafijskim rješenjima koja su dolazila iz sjeverne Hrvatske, inzistirajući na ikavici. S obzirom na činjenicu da je on prije svega svećenik, veliki broj članaka je religiozno didaktičke naravi i u njima Starčević želi na suptilan način poučiti i moralno prosvjetliti puk.

Osim Starčevićevih gramatika, njegovih vjerskih ostvarenja, zatim članaka u časopisima, autorice nas upoznaju s "još jednim Starčevićem", odnosno s njegovom rukopisnom, jezikoslovnom građom. Naime, početkom 21. stoljeća u ostavštini misionara rodom iz Like, Martina Davorina Krmpotića (1867-1931), pronađena je rukopisna

građa koja se pripisuje Šimi Starčeviću. Ona sadrži stotine stranica jezikoslovnih i vjerskih tekstova koji pokazuju Starčevićovu aktivnost i u kasnom životnom razdoblju. U poglavlju "Rukopisna ostavština Šime Starčevića" autorice donose informacije o pronađenim rukopisima. Radi se o dva omota s naslovima *Jezikoslovna djela* (u devet svezaka) i *Vjerska djela* (u sedam svezaka). Donesen je opis i opseg građe (A1 - A9 i B1 - B7), sadržaj, grafija i jezične činjenice. Od izuzetne je važnosti upravo i podatak o postojanju još jedne hrvatske gramatike (svezak A7 u *Jezikoslovnim djelima*), pa se moramo složiti s autoricama kada kažu da "predstoje detaljne analize ove rukopisne hrvatske gramatike i objavljenih Starčevićevih gramatika i jezikoslovnih članaka te njihovih suodnosa, i to ne samo opisa ustrojstva nego i više autorova konceptijskoga modela" (str. 167).

Posljednja tematska cjelina u knjizi, "Šime Starčević - dva stoljeća poslije", svojevrsna je ocjena ili pogled na kulturno-povijesno-jezičnu dimenziju Starčevićeva rada. Šime Starčević predstavlja osobu koja je bila ispred svog vremena. Borbe s neistomišljenicima rezultirale su njegovim prešućivanjem, odnosno zaboravom dugim gotovo dva stoljeća.

Kako se tvrdi, "Šime Starčević je zadužio hrvatsko jezikoslovlje, dao doprinos hrvatskoj vjersko-didaktičkoj i propovjedničkoj prozi, pokazao potrebu stalnoga vrednovanja priručničke literature te postao značajni čimbenik nacionalnoga i kulturnoga identiteta" (str. 198).

Knjiga *Šime Starčević od riči do ričoslovja* Diane Stolac i Vesne Grahovac-Pražić vrijedan je doprinos hrvatskoj znanstvenoj stvarnosti. Vjerujemo da je iz svega rečenog razvidno da će ova knjiga biti nezaobilazna filolozima, ali i svima koji se zanimaju za povijest hrvatskog jezika, odnosno za hrvatski jezik uopće. Stoga autoricama i izdavaču na kraju valja čestitati na ovom vrijednom izdanju.

Marijana Tomelić Ćurlin

Petar Feletar, *Hrvatske povijesne ceste Karolina, Jozefina i Lujzijana*. Zagreb - Samobor: Meridijani, 2016, 344 str.

Ova knjiga govori o povijesnim cestama koje su izgrađene preko hrvatskog gorskog praga. Riječ je o najvažnijem i najpovoljnijem prijelazu između sjeverne Hrvatske i Jadrana, preko kojega se ostvaruje kontakt jadransko-sredozemnog i panonskog prostora. U tu svrhu je Petar Feletar, autor ove opsežne monografije bogate ilustracijama i kartama, istražio brojne povijesne dokumente, kao što su autentične projektne dokumentacije povijesnih cesta, zemljovidi, vedute, crteži i skice, te fotografije iz 19. stoljeća i novijeg razdoblja, proučio rekonstrukcije i dogradnje povijesnih cestovnih prometnica, analizirao stanje i vrednovao svu postojeću povijesnu građu o planiranju, tijekom izgradnje, eksploataciji i ekonomskoj korisnosti ne samo svake pojedine povijesne makadamske ceste hrvatskog gorskog praga, nego i cjelokupne cestovne mreže koju su činile Karolinska, Jozefinska i Lujzijanska cesta, povezujući hrvatski sjever s Jadranom, kao i njihove utjecaje na transformaciju i valorizaciju hrvatskog gorskog praga. Autor je također proučio veoma opsežnu literaturu o spomenutim cestovnim prometnicama, u kojoj su neki radovi bili specijalističke naravi, a neki su nastali u okviru različitih pregleda opće hrvatske povijesti.

Hrvatska je relativno skromne površine i kao kontaktna zemlja četiriju geografskih regija ima samo dva prometna smjera. Jedan je longitudinalni, koji se pruža od zapadne Europe prema istoku odnosno Maloj Aziji, a drugi je transverzalni, koji se s Baltičkog mora spušta na Jadran. Transverzalni smjer od mnogo je većeg gospodarskog interesa za prostor Hrvatske nego longitudinalni. Budući da je Hrvatska do 1991. godine bila sastavni dio različitih političkih tvorevina, hrvatska prometna mreža planirala se i razvijala u skladu s gradovima Bečom, Peštom i Beogradom. Suvremena autocesta Karlovac - Rijeka (A6) revalorizirala je smjer preko hrvatskog gorskog praga, potvrđujući da je jadranska prometna orijentacija Hrvatske ujedno i temeljna gospodarska orijentacija hrvatske države.

U povijesnom pregledu cestovnih komunikacija na hrvatskom području koje su prethodile prometnoj mreži preko hrvatskog brdskog praga